

РОЗДІЛ III ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 373.2.016

Віра Кузьменко,
м. Київ

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Автор статті розглядає технологію розвитку індивідуальності одареного ребенка в дошкільному віці, яка розкриває формування властивостей забезпечуючих досягнення успіху. Також автор звертає увагу на індивідуальність як інтегровану систему, структурною основою якої є наслідком об'єднання різних індивідуальних напрямків. Встановлює, що педагогічна технологія відображає тактику реалізації освітніх технологій при певних умовах навчання та виховання. Розкриває сутність технології, яка має три аспекти: науковий; процесуально-описувальний і процесуально-дієвий. Виділяє багатоконтурність структури цілісності навчального процесу.

Ключевые слова: дошкільник, навчальний процес, особливості навчального процесу, індивідуалізація освітніх програм.

The author of the article examines the technology of personal development of a gifted child in the preschool age which reveals the formation of properties ensuring success. The article draws attention to the individual as an integrated system, which is based on the structural implications of the merger differences of individual areas. It sets that educational technology displays a tactics of implementation of educational technologies under certain conditions of training and education. It reveals the essence of technology that has three aspects: research, process-descriptive and procedural efficiency. The work highlights a multicomponent structure of the educational process integrity.

Key words: preschooler, educational process, peculiarities of the educational process, individualization of educational programs.

На етапі переходу до обов'язкової дошкільної освіти, як першої складової системи загальної середньої освіти, особливої значущості набуває розв'язання проблеми створення дієвого інструментарію, що забезпечить успішне засвоєння дитиною навчально-виховного змісту відповідно до світових стандартів. Сучасні освітні тенденції спрямовують увагу педагогів на підтримку індивідуальної своєрідності дитини, вивчення та врахування індивідуальних відмінностей, формування властивостей, що забезпечують досягнення життєвого успіху [1; 6; 9; 10].

У процесі діяльності з обдарованими дітьми особливої актуальності набуває питання щодо створення та запровадження технології, спрямованої на розвиток індивідуальності

дитини, стабілізацію її індивідуальних відмінностей, створення варіативних та індивідуалізованих освітніх програм, що забезпечують індивідуально-приспосований освітній зміст та закладають основи своєрідної індивідуалізованої методики діяльності відповідно до особливих досягнень обдарованого малюка та проблемних аспектів його розвитку. Метою статті визначено: охарактеризувати сутність освітньої та педагогічної технології та розкрити багатокомпонентну структуру технології розвитку індивідуальності обдарованої дитини 3–7 років, що відвідує дошкільний навчальний заклад.

Теоретичне підґрунтя аналізу проблем розвитку індивідуальності становлять концептуальні підходи генетичної, диференціальної, практичної, педагогічної та вікової психології щодо закономірностей розвитку індивідуальних властивостей, особливостей розвитку на ранніх етапах онтогенезу в умовах суспільного виховання та навчання (О. Асмолов, І. Бех, О. Бодальов, О. Кононко, С. Кулачківська, М. Лісіна, С. Максименко, В. Мерлін, Д. Ніколенко, В. Русалов, Л. Собчик, Т. Титаренко, С. Тищенко, П. Чамата, Ю. Швалб та ін.).

Ми розглядаємо індивідуальність, як інтегровану динамічну систему, структурна основа якої утворюється внаслідок поєднання відмінностей індивідуального спрямування, а змістова – у результаті формування певних системоутворювальних властивостей, що сукупно забезпечують створення індивідуального стилю діяльності та побудову індивідуально-окресленого життєвого шляху. Стабілізація індивідуальних відмінностей призводить до виникнення своєрідності, утворення унікальної гами властивостей, появи особистого «психологічного обличчя» та вибудовує неповторність створеного портрету. Функцією системоутворювальних властивостей є постановка та досягнення життєвих цілей, здійснення важливих виборів, створення нового досвіду, що забезпечує вироблення індивідуально-своєрідного стилю діяльності, поведінки та життя [5].

Поняття «освітня технологія» використовується тоді, коли йдеться про загальну стратегію розвитку освітнього простору взагалі (Ю. Бабанський, О. Пехота та ін.). Педагогічна технологія відображає тактику реалізації освітніх технологій у певних умовах виховання і навчання. Їй притаманні загальні риси реалізації педагогічного процесу незалежно від навчального предмета (технологія модульного, проєктивного, індивідуалізованого навчання, рівневої диференціації тощо) [2; 4; 7].

У процесі з'ясування сутності освітньої технології визначено, що *освітня технологія* визначається як результат створення (проєктування) адекватної потребам і можливостям особистості та суспільства системи соціалізації, професійного розвитку людини в освітньому закладі. Освітня технологія складається зі спеціально сконструйованих відповідно до поставленої мети методологічних, дидактичних, психологічних, інтелектуальних, інформаційних та практичних дій, операцій, прийомів учасників освітнього процесу, що гарантують досягнення поставлених цілей [2; 4; 7].

Сутність педагогічної технології визначається трьома аспектами: *науковим*, у якому педагогічна технологія розглядається, як частина педагогічної науки, що вивчає та розробляє цілі, зміст та методи навчання, проєктує педагогічні процеси; *процесуально-описовим*, де визначається алгоритм, сукупність цілей, змісту та засобів для досягнення запланованих результатів навчання; *процесуально-дієвим*, як технологічним процесом, функціонування особистих, інструментальних, методологічних та педагогічних засобів. Сутність педагогічної технології має ширше значення, аніж поняття «технології навчання» або «технології виховання» та застосовується у розумінні цілісної педагогічної системи навчально-виховного процесу. Частіше педагогічна технологія розглядається як інтегративна модель навчально-виховного процесу з чітко визначеними цілями, спроектованими на досягнення мети, діагностикою поточних та кінцевих результатів, розподілом навчально-виховного процесу на окремі компоненти, чітке та неухильне виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку [4; 7; 8].

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

Будь-яка педагогічна технологія передбачає здійснення певних етапів:

- *визначення чіткої системи цілей*, що формуються через результат виховання і навчання;
- *конструювання освітнього циклу*, що передбачає діагностику рівня вихованості та навченості дітей, їхніх здібностей, можливостей; *розбивку матеріалу* на окремі змістові одиниці;
- *організацію освіти* відповідно до поставлених цілей;
- *сукупність навчально-виховних процедур*, способи корекції на основі зворотного зв'язку, усвідомлення дітьми критеріїв оцінювання результатів;
- *реалізація запланованих завдань*;
- *мотиваційна підготовка*;
- *розуміння мети*, усвідомлення та відтворення способу дій і забезпечення зворотного зв'язку у керівництві навчально-виховною діяльністю, поточна корекція;
- *контроль, оцінка та аналіз* результатів діяльності учнів;
- *повторне відтворення циклу* без змін або з корекцією [3; 5; 7; 8].

Основою створення технології розвитку індивідуальності обдарованої дитини 3–7 років стало виділення тих структурних компонентів, сукупність яких містить систему освітньої діяльності. Традиційно в багатокомпонентній структурі цілісного педагогічного процесу виділяють: цільовий, стимулюючо-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контроль-регулюючий і оцінно-результативний компоненти [2; 4; 5; 8].

Графічне зображення багатокомпонентної технології розвитку індивідуальності дошкільника подано на рисунку 1.

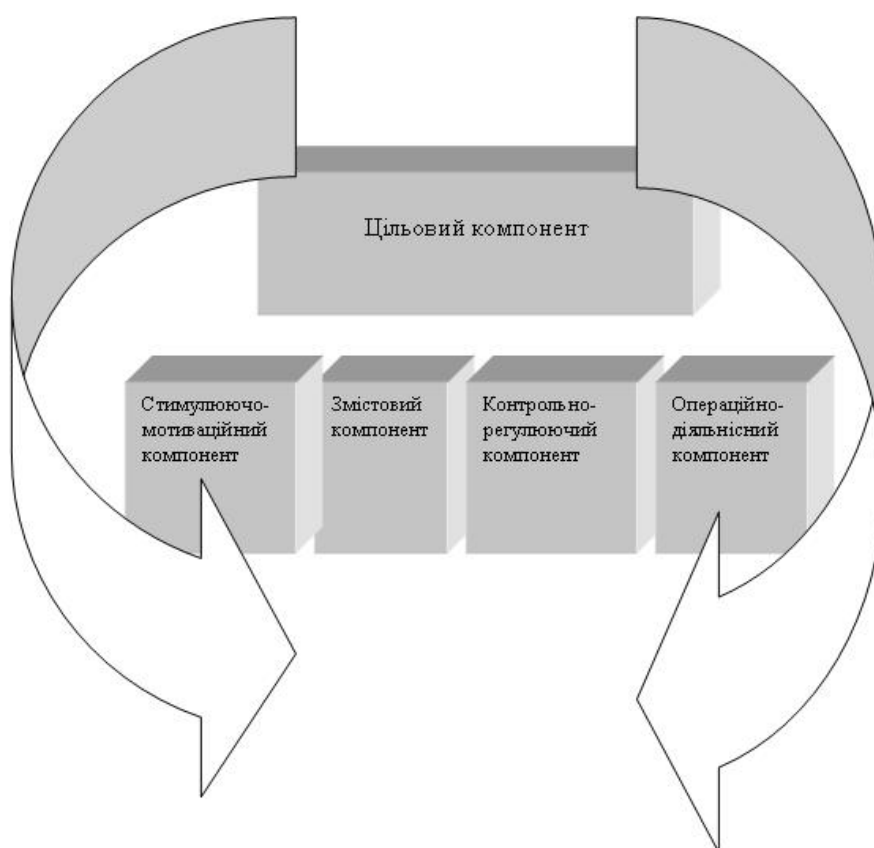

Рис. 1. Багатокомпонентна структура технології розвитку індивідуальності обдарованої дитини дошкільного віку

Потрібно більш детально характеризувати кожен із наведених на рисунку компонент. Під час визначення *цільового компоненту* освітнього процесу в сучасних наукових дослідженнях підкреслюється думка про те, що раніше мета освіти детермінувалась суспільними інтересами, рішеннями держави та уряду, задовольнялось т. зв. суспільне «потрібно» і не враховувалось дитяче «хочу». У *цільовому компоненті* фронтально орієнтованої освітньої діяльності переважала спрямованість на передачу готових, вироблених дорослими знань, формування певних умінь та навичок, що обмежувало можливості до активізації особистого (та особливого) внутрішнього потенціалу дитини, спрямовувало увагу педагогів на застосування уніфікованих методів прямого впливу, фронтальних форм діяльності, впровадження авторитарно-дисциплінарного стилю спілкування, уникнення індивідуалізованих, емоційно-почуттєвих форм взаємодії з дітьми.

Цільовим компонентом індивідуалізованого виховання і навчання вважаємо забезпечення умов для розвитку та саморозвитку кожної дитини з урахуванням унікальної своєрідності, потенційних та актуалізованих здібностей, максимально повної гармонізації індивідуальних відмінностей, активізації особливих, своєрідних, притаманних лише цій дитині ресурсів, підтримку прагнень до самостійного вироблення власного, більш ефективного стилю діяльності, поведінки та життя [5].

Стимулюючо-мотиваційний компонент тоді буде відповідати вимогам сучасної освіти, коли педагог досконало володітиме методами психологічної діагностики щодо вивчення індивідуальних особливостей розвитку обдарованої дитини, враховуватиме її інтереси та потреби, можливості та схильності, а педагогічний процес будуватиметься на основі прийняття особистих цілей та запитів дітей, наближення до природи їхнього світопізнання [1; 4; 5; 7]. У сучасній практиці освітньої діяльності значно розповсюдженими є тенденції до узагальненого сприйняття дитячого колективу, у низці випадків – до типізації дітей за однією або декількома ознаками розвитку (вік, стать, успішність у навчанні, рівень знань, умови сімейного виховання тощо), орієнтації на штампи, зразки, готові схеми та уніфіковані еталони.

У нашому розумінні **стимулюючо-мотиваційний компонент у моделі індивідуалізованої дошкільної освіти** повинен відобразити процес підвищення психологічної компетентності педагогів у сфері визначення індивідуальних відмінностей кожної дитини, прийняття унікальної своєрідності індивідуальності, розуміння диференційованої картини сукупності індивідуальних відмінностей психофізичного розвитку, формування вміння фіксувати, аналізувати отримані дані, узагальнювати в цілісну картину психічного розвитку обдарованого малюка. Такий підхід призводить до поглибленого розуміння внутрішнього світу дитини, прийняття та урахування власних планів, намірів, цілей, інтересів. Урахування дитячих побажань, інтересів, запитів, проектів у процесі визначення педагогічних цілей, завдань та побудови планів навчально-виховної діяльності є дієвим стимулом для активізації прагнення дитини діяти самостійно, здатності винаходити власні варіанти розв'язання проблем, ставити та ускладнювати мету діяльності, діяти відповідно до власного рішення, відстоювати власну думку, здійснювати неординарні вчинки. На основі такого підходу у дитини виробляється звичка діяти своєрідно, творчо, винахідливо, самостійно, а також підсилюється прагнення до просування вперед, самовдосконалення, розширення особистісних можливостей, саморозкриття та саморозвитку нових унікальних талантів і здібностей [5].

Змістовий компонент освітнього процесу до недавнього минулого було спрямовано на передачу знань, вмінь та навичок, оволодіння дітьми раціональними способами пізнання оточуючого світу, а також на прискорений розвиток інтелектуальних здібностей тощо. У фронтально-орієнтованій моделі дошкільної освіти не існує можливості вибору програм або окремих змістових частин, власної комплектації педагогом того чи іншого

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

навчально-виховного змісту залежно від регіональних, місцевих особливостей, або індивідуальних відмінностей дитини. Це зумовлює спрямованість на організацію діяльності дитини як репродуктивної, виконавської, активно та керованої педагогом. Складовими сучасного змісту освіти (наприклад, дошкільної) є: «природа – суспільство – людина – культура», а чуттєве, емоційне пізнання стає одним з провідних напрямів процесу розвитку сучасної освіти. Вважається, що крім традиційних знань, умінь та навичок, компонентами змісту освіти має стати досвід творчої діяльності у нерозривному зв'язку з досвідом емоційно-ціннісного ставлення до світу [1; 3; 4; 7].

На основі вищесказаного у *змістовому компоненті індивідуалізованої дошкільної освіти* вважаємо за необхідне передбачити наявність таких змістових ліній, що пов'язано з власними переживаннями дитини відповідно до особисто-значущих цілей, самостійних виборів та винаходів. В індивідуалізованій моделі дошкільної освіти змістове наповнення навчально-виховного процесу має бути варіативним, багаторівневим та багатоскладовим. Сучасний розвиток системи дошкільної освіти спрямовано на підтримку варіативних програм дошкільної освіти, але навіть такої моделі недостатньо, тому в принципах чинних програм (зокрема, у програмі виховання і навчання «Дитина») закладено можливість для створення (або комплектації) педагогами індивідуалізованих освітніх програм. Відповідно до варіативності змістового наповнення навчально-виховного процесу відбуваються зміни в організації діяльності дитини, що має бути цілеспрямованою, самостійною, вибірковою, творчою і практичною [5].

Отже, зміст діяльності може та повинен бути обраний дитиною самостійно, що підвищує її відповідальність за якість виконання, підсилює інтерес та сприяє розвитку позитивних особистісних властивостей. У загальній спрямованості змісту педагогічної діяльності це стосується питань наступності у діяльності ЗНЗ та ДНЗ, що забезпечує не стільки засвоєння знань, скільки актуалізацію здібностей, виховання здорового способу життя, фізичний, особистісний, культурний, творчий, соціальний розвиток та підготовку обдарованої дитини до нової соціальної ситуації розвитку в умовах шкільного навчання.

Операційно-діяльнісний компонент реалізується через комплекс навчально-виховних методів, прийомів та засобів, що забезпечують реалізацію освіти. У сучасних підходах відбувається переорієнтація до використання методів та форм діяльності розвивального характеру, що спрямовано на активізацію різних видів самостійної діяльності дитини. Доведено, що процес оволодіння знаннями повинен здійснюватись в атмосфері інтелектуальних, моральних та естетичних переживань, зіткнення різних думок, поглядів, позицій, підходів, проектування можливих розв'язань пізнавальних завдань, творчості педагогів та дітей [3; 4; 7]. Основною умовою такої діяльності вважається залучення дитини до критичного аналізу, відбір та конструювання особисто значущого змісту, де провідними методами є діалоги, дискусії, дидактичні ігри, самостійна та дослідницько-експериментальна діяльність.

Операційно-діяльнісний компонент в моделі індивідуалізованої дошкільної освіти передбачає відмову від зловживання словесними методами (вказівки, накази, покарання, моралізування), що орієнтує педагогів на використання практичних методів, забезпечує умови для самостійної практичної діяльності обдарованих дітей, проблематизацію завдань, відверті, емоційно насичені бесіди-діалоги, читання художньої літератури, спостереження, пошуково-дослідницьку діяльність, експериментування. Також змінюється роль наочності, збільшується питома вага роздавального, індивідуально підбраного (дитиною або дорослим), зменшується значущість демонстраційного, однакового за кількістю та змістом, безальтернативного матеріалу. Змінюються акценти у виборі форм навчальної діяльності – заняття, що проводяться за сценарієм або розгорнутим планом, поступаються місцем імпровізованим заняттям, а також навчання у повсякден-

ному житті у процесі ознайомлення з навколишнім світом. Збільшується питома вага індивідуальних занять, занять у парах, підгрупах, з індивідуально визначеним змістом [5].

Контрольно-регулюючий компонент у моделі індивідуалізованого освітнього процесу також враховує індивідуальні можливості та здібності кожної дитини та передбачає виконання ними посилюючих завдань, що відповідають інтересам та збуджують її. Передбачається, що педагог не повинен брати на себе контролюючу та оцінювальну функції, оскільки вони мають бути поділені між педагогом і дитиною. У фронтальній моделі дошкільної освіти переважає спрямованість на систематичне оцінювання поведінки та окремих вчинків дитини з боку дорослих (зовнішнє, порівняльне, категоричне, часто критично мотивоване). Аналіз тих чи інших видів дитячої діяльності та її результатів, якості виконання діяльності, характер окремих вчинків були та залишаються функціональним обов'язком педагогів. На відміну від цього, завданням для сучасного педагога стає необхідність залучення дитини до самоаналізу у процесі досягнення мети, самооцінювання, рейтингового оцінювання особистої участі та участі товаришів, аналізу результатів власної діяльності [3; 4; 5; 7].

Отже, **контрольно-регулюючий компонент** у моделі індивідуалізованої дошкільної освіти передбачає відсутність зовнішнього оцінювання або позитивно мотивоване оцінювання, систематичне стимулювання внутрішнього (самооцінювання) через самопорівняння дітьми результатів власної діяльності, учинків, окремих дій тощо. Зміни у забезпеченні контрольно-регулюючого компоненту стосуються також організаційних аспектів діяльності дошкільних навчальних закладів, які враховують запити та індивідуальні особливості окремих родин та мотивують педагогів до забезпечення гнучкого режиму життя відповідно до індивідуального темпу діяльності кожної обдарованої дитини, її можливостей та інтересів [5].

Таким чином, порівняльні результати проведеного нами експериментального дослідження переконливо довели, що результатом запровадження технології розвитку індивідуальності стає актуалізація у дітей таких важливих особистісних властивостей, як: *активність, самостійність, вибірковість, допитливість, ініціативність, впевненість у собі, самоповага, творчість, відповідальність, почуття власної гідності*.

Побудова технології з урахуванням багатокomпонентної структури освітньої діяльності дозволяє здійснити успішний розвиток індивідуальності обдарованого дошкільника, передбачити та профілакувати можливі негаразди на цьому шляху, своєчасно врахувати кризові явища, виявити та активізувати механізми, що забезпечують процеси розвитку та саморозвитку дитини, гармонізувати процеси становлення індивідуальних відмінностей та закласти основи високопродуктивного стилю діяльності та максимально ефективного «почерку» життя, що визначає майбутню щасливу долю кожної людини.

Використані літературні джерела

1. Актуальні проблеми психології. Том IV. Психологія розвитку дошкільника: збірн. наук. статей [Текст] / за заг. ред. С. Д. Максименка та С. С. Кулачківської. – Вип. 2. – К.: Нора-прінт, 2004. – 120 с.
2. *Бабанский Ю. К.* Избранные педагогические труды [Текст] / Ю. К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
3. Вікова та педагогічна психологія [Текст]: навч. посібн. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
4. Гуманізація процесу навчання в школі [Текст]: навч. посібн. / за ред. С. П. Бондар. – 2-е вид., доповн. – К.: Стило, 2001. – 256 с.
5. *Кузьменко В. У.* Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років [Текст] / В. У. Кузьменко. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 354 с.

6. Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка [Текст] / Н. Ньюкомб. – 8-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 640 с.
7. Основи практичної психології [Текст] / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К.: Либідь, 1999. – 533 с.
8. Освітні технології: Навч.метод. посіб. [Текст] / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
9. Одаренные дети [Текст]: пер. с англ. / общ. ред. Г. В. Бурменской, В. М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
10. Шадриков В. Д. Способности, одаренность, талант [Текст] / отв. ред. В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков // Развитие и диагностика способностей. – М.: Наука, 1991. – 190 с.

Bibliography

1. Aktualni problemy psykhologii. Tom IV. Psykhologhiia rozvytku doshkilnyka: zbirn. nauk. statei [Текст] / за заг. ред. S. D. Maksymenka та S. Ye. Kulachkivskoi. – Вуп. 2. – К.: Nora-print, 2004. – 120 с.
2. Babanskyi Yu. K. Yzbrannye pedahohycheskye trudy [Текст] / Yu. K. Babanskyi. – М.: Pedahohyka, 1989. – 560 с.
3. Vikova та pedahohichna psykhologhiia [Текст]: navch. posibn. / O. V. Skrypchenko, L. V. Dolynska, Z. V. Ohorodniichuk та in. – К.: Prosvita, 2001. – 416 с.
4. Humanizatsiia protsesu navchannia v shkoli [Текст]: navch. posibn. / за ред. S. P. Bondar. – 2-е vyd., dopovn. – К.: Stylos, 2001. – 256 с.
5. Kuzmenko V. U. Rozvytok individualnosti dytyny 3–7 rokiv [Текст] / V. U. Kuzmenko. – К.: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2005. – 354 с.
6. Niukomb N. Razvytye lychnosti rebenka [Текст] / N. Niukomb. – 8-е yzd. – SPb.: Pyter, 2003. – 640 с.
7. Osnovy praktychnoi psykhologii [Текст] / V. Panok, T. Tytarenko, N. Chepelieva та in. – К.: Lybid, 1999. – 533 с.
8. Osvitni tekhnologii: Navch.metod. posib. [Текст] / O. M. Pekhota, A. Z. Kiktenko, O. M. Liubarska та in.; за заг. ред. O. M. Pekhoty. – К.: A.S.K., 2001. – 256 с.
9. Odarennnye dety [Текст]: per. s anhl. / obshch. red. H. V. Burmenskoi, V. M. Slutskoho. – М.: Prohress, 1991. – 376 с.
10. Shadrykov V. D. Sposobnosti, odarennnost, talant [Текст] / отв. ред. V. N. Druzhynyn, V. D. Shadrykov // Razvytye y dyahnostyka sposobnostei. – М.: Nauka, 1991. – 190 с.

УДК 159.923.38: 199.928

*Наталія Бельская,
г. Киев*

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УСТАНОВОК В ПРАКТИКЕ РАБОТЫ С СОЦИАЛЬНО ОДАРЕННОЙ ЛИЧНОСТЬЮ

У статті подано авторську версію методики дослідження комунікативних установок, яка може становити інтерес для дослідників проблеми соціальної обдарованості.

Ключові слова: комунікативні установки, ЕГО-стани, типи спілкування.

The authorial version of methodology of research of communicative options is offered in the article, which can be of interest for the researchers of problem of social gift.

Key words: communicative options, EGO-states, types of communication.